

De aarde trouw, voor Gods aangezicht

Intuïtief zullen velen systematische theologie eerder met de hemel dan met de aarde associëren, en eerder met abstracties dan met de concrete grond onder de voeten. In dit artikel, een respons op dat van Mirella Klomp, wil ik een *educated guess* wagen naar waar deze intuïtie vandaan komt, om vervolgens te betogen dat praktische en systematische theologie elkaar kunnen versterken. Systematisch-theologisch onderzoek heeft namelijk niet alleen met ideeën te maken, maar met het hele, concrete leven. Dit artikel loopt uit op enkele vragen bij het theologische werk dat te doen is in het kader van het onlangs opgestarte onderzoek Grond van de Protestantse Theologische Universiteit.

Platonisme voor het volk?

Friedrich Nietzsche heeft snerend opgemerkt dat christendom eigenlijk platonisme voor het volk is (Nietzsche [1886], 7). Daar legt hij de vinger op een zere plek. De klassieke theologische traditie is beïnvloed door het denken van de Griekse, meest platoonse, filosofie. Dat blijkt in de grotere waardering van het geestelijke ten opzichte van het lichamelijke en van het abstracte boven het concrete. Waar de schrijvers van het Oude Testament kennelijk geen moeite hebben met God die neerdaalt, en die handen en ogen heeft, heeft de traditie dit soort lichamelijke vaak geïnterpreteerd in termen van Gods aanpassing aan het beperkte menselijke begripsniveau. Daarnaast had klassieke systematische theologie (grof gezegd) de neiging om het

algemene voorrang te verlenen boven het particuliere en het abstracte boven het concrete.

Het westerse christendom heeft behalve van het platonisme de effecten meegekregen van de scheuren die het cartesiaanse denken heeft getrokken: tussen subject en object en tussen geest en stof. Waar het klassieke denken in het spoor van Aristoteles beide steeds – in verschillende constellaties – bijeenhield, neigt modern westers denken ertoe, geest en stof elk een eigen domein toe te wijzen (De Knijff 2013, 172-183).

Dat heeft een dubbel effect. Enerzijds domineren de natuurwetenschappen de universiteit, en is een naturalistische manier van denken gemeengoed geworden. Aan de andere kant is (christelijk) geloof gesubjectiveerd geraakt. Bijvoorbeeld in de bevindelijke tak van het

gereformeerd protestantisme is geloof zozeer een zaak van het innerlijk geworden dat de relatie met de buitenwereld gemakkelijk op het tweede plan geraakt.

Gelukkig is niet de hele theologie meegezogen in deze maalstroom van platonisme en cartesianisme. Juist het protestantisme heeft een indrukwekkende traditie van theologen die de concreetheid van het Oude Testament voluit serieus nemen, in ieder geval van Johannes Calvijn via Kornelis Heiko Miskotte tot Sarah Coakley (Huijgen 2021; Coakley 2000).

Met name Miskotte is interessant, omdat hij zich enerzijds verzette tegen de ideologie van *Blut und Boden* van de nazi's, terwijl hij anderzijds voluit instemde met Nietzsches adagium dat we de aarde trouw moeten zijn. In Miskottes typologie van 'heiden', 'jood' en 'christen' wordt de christen gekenmerkt door de gemeenschap met Christus én door een accent op de eschatologie (vgl. De Kruijf 1981). Dat accent betekent meer dan alleen dat de nadruk

> **De urgentie is evident en zet druk, ook op de traditionele disciplinaire werkverdeling in de theologie.**

van het verleden en heden naar de toekomst verschuift: het heden wordt in het licht van die toekomst ook voluit serieus genomen.

Gelukkig zijn er meer en recentere stemmen dan alleen die van Miskotte. Paus Franciscus heeft in de encycliek *Laudato Si'* (2015) lijnen uitgezet die het verdienen breder te resoneren dan alleen in rooms-katholieke kring. Dat de aarde ons gemeenschappelijk huis is en dat de vragen rond de aarde onlosmakelijk verbonden zijn met sociale gerechtigheid, zijn accenten die om theologische en praktische verwerking

vragen. Hoe dat kan en moet, is een open vraag. De urgentie is evident en zet druk, ook op de traditionele disciplinaire werkverdeling in de theologie. Juist het begin van een nieuw project als Grond biedt de mogelijkheid om de samenwerking van disciplines opnieuw te doordenken.

Systematisch in de praktijk

Om complexe vraagstukken aan te vatten, is integratieve theologie nodig, waarin verschillende disciplines op elkaar betrokken worden en samenwerken. Drie argumenten ondersteunen die stelling.

Ten eerste is het algemene probleem van de universiteit in de 21ste eeuw dat specialisatie zo ver gaat dat het universele kennisideaal, waarvoor de *universitas* ooit is opgericht, steeds verder uit beeld raakt (vgl. Verbrugge 2014). Aan de eerste universiteiten was het niet onmogelijk een overzicht te verkrijgen over de hoofdzaak van de kennis in de diverse faculteiten. Inmiddels is het onmogelijk om zelfs de eigen theologische subdiscipline geheel te overzien. Dat is logisch vanuit universitaire ontwikkelingen, maar niet per se helpend vanuit het perspectief van complexe problemen zoals die rond klimaat.

Ook de eigen aard van de theologie vereist integratief denken. Dat is het tweede argument. De reden waarom Bijbel-exegese niet bij de letterenfaculteit kan worden ondergebracht, de praktische theologie niet bij de sociale wetenschappen en de systematische theologie niet bij de filosofie, is de samenhang (hoe impliciet soms ook) met theologische vragen, inhouden, tradities en praktijken. Wat de systematische theologie betreft: de complexiteit van Bijbel-exegese voorkomt dat de dogmatiek ontaardt

in systeembouw, en de wisselwerking met praktijken zorgt dat zij recht doet aan haar object. Gods openbaring wordt immers in het concrete leven voor Gods aangezicht gekend. Luther zegt dat je theoloog wordt door te leven, dat is: door te sterven en verdoemd te worden (!), niet door te lezen, te begrijpen en te speculeren (Luther 1883, 5:163). Vertaald naar het project Grond: theologie ontstaat niet alleen aan een bureau door vingers die een toetsenbord beroeren, maar ook en vooral met beide benen op de grond en de handen aan het werk – met modderlaarzen en vieze handen, om met Mirella Klomp te spreken.

Het derde argument is het belangrijkste: om complexe vragen in kerk en samenleving aan te vatten, is een combinatie van perspectieven helpend. En de relatie tussen de grond enerzijds en geloof, kerk en theologie anderzijds is zo'n complex vraagstuk. Het vraagt inspanning om aan integratie te werken, maar het is nodig. De belijdenis dat de aarde en haar volheid van de levende God zijn (Psalm 24) en de praktijk waarin het land bewerkt of verpacht wordt, bestaan anders gemakkelijk naast elkaar. Een *théologie totale* is nodig om beide samen te laten klinken (de term is van Coakley 2013, 33).

Vragen om te beginnen

Het artikel van Mirella Klomp en de start van het project Grond roepen diverse vragen en aandachtspunten op.

Normativiteit

Deze vraag speelt op diverse niveaus. Hoe raken 'is' en 'ought' elkaar in het bijeenbrengen van ervaringen, praktijken en overtuigingen (theologische en andere overtuigingen)? Maar ook: de intentie bij het project Grond is om

vast te stellen welke theologische overtuigingen en praktijken helpen en welke hinderen bij het ontwikkelen van bijvoorbeeld een verant-

> *Om complexe vragen in kerk en samenleving aan te vatten, is een combinatie van perspectieven helpend.*

woorde gemeentetheologie. Wat is het criterium, de norm, om vast te stellen wat helpt en wat hindert? Wie stelt dat criterium, of waarschijnlijk: die criteria, vast?

Concreetheid

Klomp benadrukt dat het grondproject bedoelt aan te sluiten bij de grond zoals die zich aandient, die je met je handen kunt pakken. Dat accent is belangrijk en vernieuwend, maar ook complex. De roep om concreetheid is op zichzelf een abstract gegeven, en er is geen wetenschappelijk onderzoek mogelijk zonder abstractie. Hoe voorkomen we als theologische onderzoekers dat we onze eigen teleurstelling organiseren doordat onderzoek per definitie ook wegbeweegt bij concrete situaties? Belangrijker nog lijkt mij de hermeneutische observatie dat de grond nooit alleen maar 'is': altijd is de grond geladen met interpretatie. Dat kunnen we alvast leren van Nietzsche en Miskotte. De grond is de voorouderlijke grond, of bestaansmiddel voor de familie, of bron van verwondering.

Met andere woorden: het concrete en het abstracte hebben elkaar op diverse manieren nodig, omdat ze onlosmakelijk met elkaar verweven zijn. Voor de samenwerking van praktische en systematische theologie zal dit ook een voortdurende uitdaging zijn, die het verdient aangegaan te worden.

Diversiteit en pluraliteit

Deze vraag hangt met de vorige twee samen. Gemakkelijk kunnen klimaat en ecologie als 'linkse hobby's' worden beschouwd. De tegenstellingen in de samenleving worden op dit punt niet minder, maar eerder meer. De recente verkiezingsoverwinning van de BoerBurgerBeweging is wat dit betreft illustratief.

Ongetwijfeld zal de theologische waardering van grond in een context waarin zonde en genade de leidende theologische begrippen zijn, anders uitvallen dan in een context waarin bevrijding en vernieuwing meer centraal staan. En dan spreken we alleen nog maar over protestantse contexten. Een uitbreiding naar rooms-katholieke en andere christelijke contexten zal waarschijnlijk een nog breder palet van diversiteiten laten zien.

In het project Grond ontwerpen we een matrix waarin verschillende posities ten aanzien van de grond kunnen worden gevisualiseerd langs meerdere assen. Zo ontstaat een hulpmiddel om mogelijke posities die nu niet feitelijk worden ingenomen, te ontdekken en om de diversiteiten langs de verschillende assen met elkaar in dialoog te brengen. Ongetwijfeld zal de vraag naar normativiteit nog pregnanter worden als de diversiteit eenmaal in beeld gebracht is.

Coram deo

De voorgaande vragen waren nog wat formeel. Inhoudelijk is het perspectief van belang dat heel het leven zich voor Gods aangezicht (*coram deo*) afspeelt. Dat besef sijpelt in onze tijd gemakkelijk weg: dan bewerkt de boer 'gewoon' zijn land en doet de theoloog 'gewoon' onderzoek – alsof God er niet was. Dat de wereld niet enkel natuur is maar ook

schepping, dat tijd en ruimte geschonken zijn: het mogen geen pro-memorieposten worden. Van die belijdenis hangt namelijk heel de aard van ons in-de-wereld zijn af.

In het artikel van Eward Postma e.a. blijkt dat predikanten hun gemeenteleden niet zo gemakkelijk aan het denken krijgen over de relatie tussen geloof en levenswandel. Ook voor predikanten en theologische onderzoekers spreekt het niet vanzelf dat dit type verbindingen aanwezig is. Kan theologisch onderzoek zonder geloofsgesprek? Het lijkt me een vraag van het type of je je laarzen thuis kunt laten als je het land op gaat. <

Literatuur

- Coakley, Sarah (2000). *Religion and the Body*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coakley, Sarah (2013). *God, Sexuality, and the Self: An Essay 'On the Trinity'*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huijgen, Arnold (2011). *D. Divine Accommodation in John Calvin's Theology: Analysis and Assessment*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Huijgen, Arnold (2021). Calvin's Old Testament Theology and Beyond: Paradoxes, Problems, and Comparisons with the Approaches of Arnold van Ruler and Cornelis Heiko Miskotte. In: Bruce Gordon & Carl Trueman (ed.), *The Oxford Handbook of Calvin and Calvinism*. Oxford: Oxford University Press, 88-104.
- Knijff, H.W. de (2013). *Tegenwoordigheid van geest als Europese uitdaging. Over secularisatie, wetenschap en christelijk geloof*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Kruijff, G.G. de (1981). *Heiden, Jood en Christen. Een studie over de theologie van K.H. Miskotte*. Baarn: Ten Have.
- Luther, M. (1883-2009). *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Böhlau.
- Nietzsche, Friedrich. *Jenseits von Gut und Böse* [1886]. Vorrede. In: *Werke in drie Bänden* 3. Köln: Könenmann, 1994, 5-8.
- Verbrugge, Ad, en Jelle van Baardewijk (red.) (2014). *Waar toe is de universiteit op aarde? Wat is er mis en hoe kan het bete?* Amsterdam: Boom.

TIPS BIJ HET THEMA

Boeken

- Janse, S. (red.) (2023). *Toegewijd. Over recht doen aan al wat leeft*. Utrecht: KokBoekencentrum.

- Samuel, M. (2022). *Jona zonder walvis: Een profetie voor Nederland*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

- Ool, M. van. (2023). *De Aarde, opnieuw. Over het terugvinden van de Plek*. Zeist: KNNV Uitgeverij.

- Thunberg, Gretha (2022). *Het klimaatboek*. Amsterdam: De Bezige Bij.

- Paus Franciscus. (2016). *Laudato Si'. Geprezen zijt Gij. Over de zorg voor ons gemeenschappelijk huis*. Brussel: Licap / Halewijn.

- Vos, Marjoleine de (2020). *Je keek te ver. Een wandeling*. Amsterdam: Van Oorschot Terloops.

- Porcelijn, B. (2017). *De verborgen impact. Alles voor een eco-positief leven*. Amsterdam: Volt.

- Wallace-Wells, D. (2020). *De onbewoonbare aarde*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Films

- *Onder het maaiveld* (2023)
Over de ongeziene wereld onder onze voeten. Deze film neemt je mee op een fascinerende

ondergrondse reis, waar de microscopische wereld van de aardbodem tot leven wordt gebracht.

- *Paved Paradise* (2023)
Hoe kan de meest duurzame biodiversiteit eruit zien? Een film van wetenschapsjournalist Hidde Boersma en filmmaker Karsten de Vreugd.

